

ÇİN HALK CUMHURİYETİ DIŞ POLİTİKASINDA AFGANİSTAN

AFGHANISTAN IN THE FOREIGN POLICY OF PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA

АФГАНИСТАН ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

Kubilayhan ERMAN*

ÖZ

Çin Halk Cumhuriyeti'nin dış politikası kuruluşundan itibaren tarihsel-kültürel, jeopolitik ve ideolojik koşullamalara bağlı olarak şekillenmekle birlikte Soğuk Savaş döneminin formatlarına uyumla bazı değişimlere de uğramıştır. Radikal dış politika dönüşümü ise 1980'lerde Deng Xioping liderliğinde benimsenen yeni ekonomik yaklaşımla eş zamanlı olarak belirmeye başlamış ve bu politik tutum Çin'in dünyaya açılmasına imkân sağlamıştır. Bu dönemden itibaren ÇHC ekonomik gelişme ve kalkınmaya odaklanırken, aynı zamanda "barış içinde kalkınma" yaklaşımı çerçevesinde komşular ve yakın çevre ile iyi ilişkiler kurmayı, bölgesel işbirliği ve diyalog zeminleri oluşturmayı amaçlamıştır. ÇHC bu tür bir yaklaşımla sağlanacak güvenlik ve istikrar ortamının ekonomik ve ticari ilişkilere muhtemel katkısını önemsemektedir. Bu bağlamda periferisindeki bir devlet olan Afganistan ile özel bir ilişkiler süreci deneyimlemektedir. Çin dış politikasının Afganistan meselelerine ilgisi dönemselsel değişimler geçirmekle birlikte 1979 yılında başlayan Sovyet askerî müdahalesi bu ülkenin ÇHC dış politikasındaki önemini artırmıştır. Günümüzde Afganistan'daki güvenliksiz ve istikrarsız ortam ile bu durumun istenmeyen etkileri Pekin yönetiminin gündeminde öne çıkmaktadır. ÇHC neoklasik realist paradigmalarda bağlamında Afganistan kaynaklı tehditleri önemsemekte ve bunları bölgesel ölçekte tesir edebilecek yarı-liberal yaklaşımlar kullanarak bertaraf etmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte ÇHC ve Afganistan arasındaki ilişki biçimi salt komşuluk ilişkileri ile sınırlandırılmayacak bir derinlik arz etmektedir. Zira, Afganistan'ın 2001 yılından beri batılı aktörlere ev sahipliği işlevi Çin'i Soğuk Savaş'ın çevreleme olgusunun pekiştirdiği tehdit algılamalarına sürüklemektedir. Bu çalışmada; ÇHC dış politikasının tarihsel dönüşümü ve Afganistan ile ilişkileri incelenmiştir. Bu çerçevede dünyada son kırk yıldır çok boyutlu bir kriz alanı olan Afganistan'ın Çin açısından arz ettiği önem değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: ÇHC, dış politika, Afganistan, güvenlik, jeoekonomi

---

* ORCID: 0000-0003-1928-7382 Dr., (kubilayhaner@gmail.com)

ABSTRACT

Although the foreign policy of People's Republic of China had been shaped due to historico-cultural, geopolitical and ideological conditionings, it has also undergone some changes in accordance with cyclical formats of the Cold War. The radical foreign policy transformation became visible in 1980s, simultaneously with the new economic approach, which was adopted under the leadership of Deng Xioping and this political stance provided China an opportunity to open up to the World. While PRC has focused on economic growth and development from then on, it has at the same time aimed to establish good relations with the neighbors plus near abroad and to create regional cooperation and dialogue platforms within the frame of "Peaceful Development" approach. PRC makes much of the possible contribution of safe and stable environment -which would potentially be provided by means of such an approach- to the economic and commercial relations. In this regard, it has been experiencing a period of special relations with Afghanistan, a country in its periphery. Although the Chinese foreign policy concern in Afghanistan affairs has been subjected to cyclical variations, the Soviet military intervention starting from 1979 has increased the importance of this country in the foreign policy of PRC. Presently, the insecure and instable environment in Afghanistan and its undesirable effects have become primary issues on the agenda of Beijing government. PRC, within the context of neoclassical realist paradigms, attaches importance to the threats originating from Afghanistan and it has strived to get rid of them by making use of semi-liberal approaches which could be efficient on a regional scale. Nevertheless, the pattern of PRC-Afghanistan relations has such a depth that it can not be confined to mere neighborhood relations. The function of Afghanistan as a home to Western actors since 2001, hauls China to some threat perceptions, which have been reinforced by the containment phenomenon of the Cold War as well. In this paper, the historical transformation of PRC's foreign policy and the relations with Afghanistan are studied. In this context, the importance of Afghanistan, which is an area of multidimensional crisis for the last forty years is evaluated with regard to China.

Keywords: PRC, foreign policy, Afghanistan, security, geoeconomy

АННОТАЦИЯ

Наряду с тем, что внешняя политика Китайской Народной Республики с момента её образования обуславливается историко-культурными, геополитическими и идеологически факторами, она также претерпела некоторые изменения в условиях холодной войны. Радикальная внешнеполитическая трансформация стала заметна в 1980-х годах, одновременно с новым экономическим подходом, который был принят под руководством Дэн Сяопина, и эта политическая позиция предоставила Китаю возможность открыться миру. С этого момента КНР одновременно нацелилась на достижение экономического роста и развития и в рамках подхода «мирного возвышения» на установления хороших отношений с соседями и странами ближнего зарубежья, создания платформы для регионального сотрудничества и диалога. КНР считает очень важным вероятный вклад создания безопасной и стабильной обстановки в рамках данного подхода на развития торгово-экономических отношений. В этом контексте КНР имеет особые отношения с

Afganistanom, со страной на её периферии. Несмотря на то, что внимание к вопросам, связанным с Афганистаном во внешней политике КНР, периодически претерпевает изменения, советская военное интервенция, начатая в 1979 году, повысило значимость этой страны во внешней политике КНР. В настоящее время небезопасная и нестабильная обстановка в Афганистане и ее нежелательные последствия являются главными вопросами повестки дня для руководства Пекина. КНР в контексте неоклассических реалистических парадигм придает большое значение угрозам, исходящим из Афганистана, и стремится избавиться от них, используя полулиберальные подходы, которые могли бы быть эффективными в региональном масштабе. Тем не менее, структура отношений КНР и Афганистана имеет глубину, которую нельзя ограничивать только соседскими отношениями. Потому что роль Афганистана как страны, на территории которой находятся западные акторы, вызывает у Китая опасения угрозы, которых поддерживает явление сдерживания времён холодной войны. В данной работе исследуются исторические трансформации внешней политики КНР и её отношения с Афганистаном. В этом контексте оценивается значение Афганистана, который на протяжении последних сорока лет является зоной многомерного кризиса, для Китая.

Ключевые слова: КНР, внешняя политика, Афганистан, безопасность, геоэкономика.

1. Giriş

Silahlanma yarışının hız kazandığı ve kitle imha silahlarının öne çıktığı Soğuk Savaş yılları -çelişkili gelmekle birlikte- iki kutuplu uluslararası sistemde deneyimlenen görece barış ve istikrar dönemi olarak da nitelendirilir ve bu durum inşa edilen tehdit algılamalarına bağlı olarak devletlerin güvenlik olgusuna yükledikleri önemden kaynaklanır. Bu önerme için öne çıkan en çarpıcı örnek ABD ve SSCB'nin Küba zemininde karşı karşıya gelmesidir ki nükleer savaş riskinin ciddiyeti o dönemin iki süper gücünü Küba Füzeler Krizi'nde anlaşma yoluna gitmeye mecbur bırakmıştır. Bu defa taraflar güvenliklerini yakın bir tehdit altında gördüklerinden ve güç kullanma seçeneğinin her halukârda yıkıcı etkilerine maruz kalma beklentisinden dolayı kuvvete başvurmak yerine sorunun çözümüne diplomatik yöntemle ulaşmayı tercih etmişlerdir.

Soğuk Savaş döneminin son yıllarında dünya, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a askerî müdahalede bulunmasıyla görece uzun, karmaşık ve çok aktörlü bir başka güç mücadelesine tanık olmuştur. Sovyet politbürosundan ziyade Brejnev'in liderliğindeki dar bir üst düzey politik kadro tarafından 1979 yılı sonunda esasta güvenlik kaygılarının güdülemesiyle alınan müdahale kararı Uluslararası Hukuka uygun bir takım gerekçelere dayandırılmış olmakla birlikte Batı propagandasının da etkisiyle bu girişime meşruiyet kazandırılmamıştır. Afganistan'a müdahale başladığında Sovyetler Birliği bir çok kapitalist ülke ile birlikte sosyalist çizgideki kimi devlet ve partilerin yoğun eleştirilerine de maruz kalmış, sonuçta askerî zayıflık yanı sıra telafi edilmesi güç politik kayıplarla dokuz yılın ardından kuvvetlerini Afganistan'dan geri çekmiştir. Sovyet askerî müdahalesine en sert tepkilerden birinin aynı ideolojik kampta yer alan ÇHC yönetiminden gelmesi ise şaşırtıcı değildir, zira bu dönemde iki sosyalist devlet sorunlu ilişkiler süreci deneyimlemektedir.

1960'lı yıllarda sosyalist işbirliğinden ziyade dış politikada Şincan sınır anlaşmazlığı ve Üçüncü Dünya'nın liderliği konusunda Sovyetler Birliği ile çekişme içerisinde bulunan ÇHC'nin müdahaleye sert eleştiriler yönelten ülkeler tarafında yer alması, öncelikle algıladığı tehdide koşut güvenlik mülahazalarından kaynaklanmıştır. Etki ve sonuçları bakımından 20. yüzyıl siyasi tarihinde önemli bir yer işgal eden Sovyet askerî müdahalesi ÇHC'nin Afganistan'a yönelik dış politikası açısından da bir dönüm noktası niteliğindedir. Afganistan'da ortaya çıkan kriz durumu Pekin yönetiminin bu ülke ve yakın çevresi ile ilgili dış politika yaklaşımının şekillenmesine tesir etmiştir. ÇHC'nin politik ve ekonomik içe kapanıklık sürecinin ardından dışa açılma anlayışının benimsendiği dönemde ortaya çıkan bu askerî-politik krize yönelik olarak realist paradigma çerçevesinde şekillenen Afganistan algısının günümüzde araç ve yöntemler değişmekle birlikte büyük ölçüde geçerliğini sürdürdüğü görülmektedir.

2. ÇHC Dış Politikasının Evrimi

Napolyon 19. yüzyılda, Lenin de 20. yüzyılda Çin'in dünya meselelerinde etkili olacak şekilde güçleneceğine dair öngörülerde bulunmuşlar, Mao Zedong'un "Çin halkının ayağa kalktığını" ilan edişinin üzerinden ise yetmiş yıl geçmiştir (Wilson, 1969: vii). Mao'nun bu çıkışı, Batı'ya karşı aynı yüzyıldaki ikinci meydan okuma niteliğindedir. Bunun öncülü Boxer Ayaklanmasıdır ki bu sosyo-politik gelişme Çin'in toplumsal hafızasında onur kırıcı izler bırakan 19. yüzyıldaki Afyon Savaşları ile bu savaşın ardından yaşanan sürecin şekillendirdiği "emperyalist Batı" algısının koşulladığı politik tutum ve tepkinin bir dışavurumudur. Bu bağlamda, 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)'nin kurulması ve Komünist rejimin benimsenmesine koşut olarak Kapitalist Batı'ya yönelik politik tutumun katı çerçevesinin belirlenmesinde ideolojinin yanı sıra tarihsel hayal kırıklıkları da etkili olmuştur.

Mao'nun liderlik ettiği dönemde (1949-1976) ÇHC, daha çok devlet ve toplumun komünist rejime göre dönüştürülmesi, "Yüz Çiçek Kampanyası" (1956-1957), "Büyük İleri Atılım" (1958-62) ve "Büyük Proleter Kültür Devrimi" (1966-1976) gibi girişimler ile dış politikadaki ideolojik gelgitlere maruz kalmıştır. Büyük İleri Atılım ve Kültür Devrimi, Mao liderliği ve sonrasında bazı Çin Komünist Partisi mensupları tarafından da amaç ve sonuçları bakımından ciddi olarak eleştirilmiş süreçlerdir. Zira, Büyük İleri Atılım döneminde yetersiz bir hazırlık safhasının ardından tarım toplumundan sanayi toplumuna süratle geçiş kaygısı ile yapılan planlama hataları birkaç yıl içerisinde işçileştirilen köylülere boşalan tarım işgücünün yerinin doldurulamamasına yol açmış, iklim şartlarının olumsuz gidişatının da etkisiyle ortaya çıkan kıtlık döneminde milyonlarca Çinli hayatını kaybetmiştir. Kültür Devrimi ise bir başka boyutta insan kayıplarına neden olmuş, yönetim muhalifi entelektüeller ve alanında belirgin başarı sağlamış eğitilmiş kadro buldukları görevlerden uzaklaştırılmışlardır. Üniversite eğitiminin aksadığı, gençler ve ileri yaş yetişmiş nüfusun birbirinden ayrıştığı, ülkedeki kültürel mirasın zarar gördüğü, sanayi üretiminin ve eğitim faaliyetlerinin büyük ölçüde aksadığı bir dönem olarak sonuçlanan Kültür Devrimi de Çin toplumsal hafızasında travmatik izler bırakmıştır.

Komünist rejimin kurulmasının ardından ÇHC dış politikasının genel çerçevesi "Aşağılanma Yüzyılı"nın izlerini silinmesi ve Çin'in uluslararası alanda saygınlığının yeniden kazanılması hedefi doğrultusunda şekillenmiştir (Weissmann,

2015: 152). Mao döneminde Çin dış politikasının oluşmasında; başta komşu devletlere yönelik geleneksel tutum, Marksist-Leninist teori, Mao'nun kişiliği ve ÇHC yönetimindeki hizip mücadeleleri etkili olmuştur. Bununla birlikte Çin liderliğinin meseleleri görüldüğü şekliyle değil Çin'in güç ve nüfuz kazanma çabaları için taşıdığı önem bakımından değerlendirmeleri de (O'leary, 1980: 11, 12) dış politikanın şekillenmesine etki etmiştir.

Kurulmasının hemen ardından yaşanan uluslararası krizler Çin dış politikasını sımayacak niteliktedir ki bu bağlamda ilk ciddi gelişme Kore savaşıdır. Başlangıçtaki Çin Komünist Partisi (ÇKP) ABD'nin bu savaşa askerî müdahalesini olası görmemiş olmakla birlikte ÇHC Kore savaşında ABD'nin karşı cephesinde konumlanmıştır. Neticede bu uluslararası kriz iki ülke ilişkilerinde ciddi bir kırılmaya yol açmıştır. ÇHC açısından Kuzey Kore tarafında savaşa girme kararında genel olarak güvenlik ve ideolojik mülahazaların varlığı üzerinde durulsa da bu konuda asıl belirleyici olan başta ABD olmak üzere ÇKP'nin yabancı emperyalistler olarak tanımladığı güçlere karşı gelişen tarihsel düşmanlık ve bu bağlamda algılanan tehdit olmuştur. Mao Zedong Haziran 1949'da yaptığı bir konuşmasında ABD'yi "Çin'e tahakküm etmeye çalışan emperyalist bir güç" olarak tanımlamış ve SSCB tarafına eğilim gösterebileceğini ilan etmiştir (Hao ve Zhai, 1990: 94-98).

Kore savaşı, politik etkisinin yanı sıra ÇHC'nin askerî bakımdan başarılı bir sınav vermediği ve jeostratejik bir yenilgiye maruz kaldığı uluslararası bir kriz dönemi olarak tarihe geçmiştir. Buna karşılık, 1954 yılında Tibet konusunda Hindistan ile yaşanan çatışma sonrasında iki ülke arasında "barış içinde bir arada yaşama" ilkesi kabul edilirken 1962 yılındaki Himalaya sınır krizi sürecinde benimsenen kuvvet kullanma yaklaşımı Çin ordusunun kendine güvenini artırmasına hizmet etmiştir. Çin ve Hindistan arasındaki sözkonusu krizin ilk kıvılcımı 1959 yılı Ekim ayında iki ülkenin sınır koruma birlikleri arasında yaşanan küçük çaplı silahlı çatışmalardır. ÇHC bu çatışmaların ardından sorunu diplomatik yollardan çözme yaklaşımını tercih etmekle birlikte Hindistan ile bu maksada matuf bir anlaşma zemininde bir araya gelinememiştir. Bu meseleye Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı (CIA) tarafından Tibet'te desteklenen gerilla savaşının ÇHC üzerinde baskı oluşturması da eklenince Pekin yönetimi Hindistan ile yaşanan sorunun çözülmesi bakımından 1962 yılında askerî adım atmaya tercih etmiştir (Sander, 2012: 431,432; Wortzel, 2003: 327-335).¹

---

¹ Bu gelişmeler ÇHC'nin Asya'daki diğer bir bölgesel aktör ile ilişkilerine yön verirken karşılıklı güvensizlik ortamının şekillenmesine yol açmıştır. İki devlet arasında kesilen diplomatik ilişkiler 1976 yılında yeniden tesis edilmiş ve tarafların güven artırıcı politikalara yönelmesiyle ilişkilerde ilerlemeler kaydedilmiştir. Bununla birlikte *Tibet* (Dalai Lama) ve *Arunachal Pradesh* sınır sorunu ile Hint Okyanusu'nda egemenlik arayışları gibi meseleler ilişkileri gölgelemiştir. İki devletin 2005 yılında stratejik ortaklık anlaşması imzalamaları ve 2006 yılından itibaren BRICS yapısı içerisinde yer almaları ise Immanuel Kant'ın (1960: 35) devletlerarasında ticaret yoluyla kurulan ilişkilerin barışa katkı yapacağı öngörüsünü doğrulayacak niteliktedir. Bu tarihten itibaren iki ülke ilişkilerinde belirli bir istikrar durumu hüküm sürmektedir. Bu bağlamda 2013 yılında iki devlet arasında sınır savunma işbirliği anlaşması akdedilmiştir. Hindistan'da 2014 yılında Narendra Modi'nin başbakanlığa seçilmesi iki devlet arasındaki ilişkiler açısından dönüm noktası niteliğindedir. 2018 yılına kadar diplomatik, kültürel, ticaret ve güvenlik gibi alanlarda çok sayıda ikili anlaşmaya imza atılmıştır. Bununla birlikte, 2019 yılı Şubat ayında *Cammu Keşmir*'de Pakistan ve Hindistan

Asya'da ÇHC'nin politik ve askerî bakımdan 1964-1965 döneminde büyük çapta müdahil olduğu diğer uluslararası çatışma periferisindeki Vietnam'da ortaya çıkmıştır. *Ho Chi Minh* ve heyetininin 1962 yılında yapmış olduğu Çin ziyaretinin ardından Pekin yönetiminin Vietnam üzerine yoğunlaşması bir bakıma Sovyetler Birliği ile ilişkilerin bozulmaya başlamasından da kaynaklanmıştır. (Chen, 1995: 359, 362). Vietnam ulusal kurtuluş mücadelesi ÇHC açısından ideolojik ve jeopolitik bir önem arzemiş ve büyük güçlerin müdahil olduğu bu çok aktörlü çatışma münasebetiyle ABD ve Sovyetler Birliği'nin birbirlerine karşı dengelenmesi Mao Zedong'un önceliklerinden birini teşkil etmiştir (Qiang, 2000: ix).

ÇHC ve Sovyetler Birliği ilişkileri Soğuk Savaş döneminde iniş ve çıkışlı bir seyir takip etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet ve Amerikan hükümetleri arasında gelişen güç mücadelesi Soğuk Savaş'a evrilirken, kuruluşunu takip eden yıllarda Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sovyet saflarında yer alması ve dış politikada SSCB yanlısı bir tutum benimsemesi daha çok ideolojik yakınlıktan kaynaklanmıştır. 1950 yılında imzalanan ittifak antlaşması iki devletin dış politikada yakınlaşmasını bir adım daha ileri götürmekle birlikte (Sander, 2012: 275, 276) politik ayrışma da yine ideolojik mülahazalardan kaynaklanmıştır. Marksist-Leninist düşünceyi esas alan Asya'daki iki önemli devletin, sosyalist bir toplum oluşturma doğrultusunda benimsedikleri yöntem ve kapitalist dünyaya karşı sosyalist dünyanın liderliği konusunda uzlaşamaması, onları farklı politik kutuplardaki iki büyük güç gibi rekabete yöneltmiştir. Bu ayrışma, Küba Füzeler Krizi ve Berlin Duvarı'nın yıkılması gibi Soğuk Savaş tarihine yön veren kritik gelişmelerden biri olmuştur (Lüthi, 2008: 1). ÇHC ve SSCB arasındaki mücadelenin başlangıç zamanı konusunda farklı savlar ileri sürülmekle birlikte (Bkz. Ludwig, 2013), bunun Nikita Kruşçev döneminde belirginleştiği, kısa detant dönemleri ve silahlı çatışmaya uzanan sınır anlaşmazlıkları yaşanmakla birlikte iki devlet arasındaki rekabetin 1980'lere uzandığı görülmektedir (Bkz. Danxui ve Yafeng, 2018).

Çin Komünist Partisi'nin 9. ve 10. kongreleri 1969 ve 1973 yıllarında gerçekleştirilirken iki kongre arasında geçen zaman dilimi devletin dış politikasında önemli değişiklikleri kapsamıştır. Kapitalist dünyanın lideri ABD ile ilişkilerin iyileştirilmesi, Çin'in Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne daimi üyeliğinin kabul edilmesi ve Japonya devletinin tanınması gibi radikal gelişmeler Pekin yönetiminin geçmişe nazaran daha farklı ve aktif bir dış politika izleme yaklaşımının göstergeleridir (O'leary, 1980: 11). Bu çerçevede ABD Başkanı Nixon'un 1972 yılındaki Çin ziyareti Soğuk Savaş'ta bir dönüm noktası olarak kabul edilirken aynı zamanda realist dış politika yönelimleri açısından da bir örnek niteliğindedir. Burada öne çıkan argüman; SSCB'den kaynaklanan tehdit algılamalarının güçlenmesine bağlı olarak bu devletin gücünün dengelenmesi amacıyla ÇHC ve ABD'nin politik yaklaşma sürecine girdikleridir (Khoo, 2005: 529). Sovyetlerin 1979 yılı sonunda başlattıkları Afganistan askerî harekâtı ve Sovyet destekli Vietnamlıların Kamboçya'yı işgali Pekin yönetiminin tehdit algılamalarını yükseltmiş ve bu bağlamda ÇHC'nin Batı ülkeleri ile askerî ilişkilerini geliştirme arayışlarına yol açmıştır. Bununla birlikte, 1982 yılında ÇHC-ABD ilişkilerinin seyrinde ortaya çıkan değişim Pekin ve Moskova yönetimleri arasında yeni bir detant dönemini başlatmış

---

arasında yaşanan kriz bölgedeki dengelerin hassasiyetini ve ittifak ilişkilerinin potansiyel değişkenliğini gözler önüne sermiştir.

ve yaşanan gelişmeler iki devlet arasındaki ilişkilerin 1980'lerin sonunda normalleşmesi ile sonuçlanmıştır (Ming, 2003: 37, 38).

Deng Xiaoping döneminden itibaren ekonomik kalkınmaya odaklanan ÇHC'nin dış politikası bu amaca koşut olarak şekil almıştır. 1980'lere kadar görece edilgen bir dış politika yaklaşımının ekonomik odaklı olarak küresel yayılım doğrultusunda dönüşüm geçirmesinin ve -Naisbitt'in tanımlamasıyla- "Ejderha Yüzyılı"nın temelleri ÇKP tarafından 1978 yılında Deng Xiaoping'in ekonomide reform planının kabul edilmesiyle atılmıştır. Deng bir yandan Çin'in dünyaya açılmasını önerirken aynı zamanda o zamana kadar ekonomiye yön veren katı devlet mülkiyeti ve merkezî planlama anlayışının yerine piyasa ekonomisini savunmuş ve bu yeni yaklaşım on beş yıl gibi kısa bir süre içerisinde ÇHC ekonomisinin %13 büyümesini sağlamıştır (Naisbitt, 1995: 233, 241). Öte yandan, Deng döneminde benimsenen ve sonraki yıllara sirayet eden dış politika anlayışı "düşük profil sergileme", ÇHC'nin uluslararası ilişkilerde çok fazla dikkat çekmemeye odaklandığına işaret etmektedir. Bu yaklaşımın silik izlerini günümüz Çin dış politikasında bulmak mümkün ise de 2000'li yıllarda kaydedilen ekonomik gelişmenin sağladığı güven duygusuna koşut olarak tepkiye dayalı diplomasi anlayışının yerini proaktif diplomasi almıştır. ÇKP içerisindeki entelektüellerden *Zheng Bijian*'in ilk kez kullandığı ve *Hu Jintao* döneminin bir dış politika bileşeni haline gelen "Barış içinde yükselme"² kavramı Çin'in büyük güç statüsüne yükselmesi gereği üzerine odaklanmıştır. Bu bağlamda, yeni nesil Çinli liderler yurt dışındaki resmî konuşmalarında "kalkınmakta olan" tabirini kullanmakla birlikte ülkeleri için artık "büyük güç" tanımlamasını daha uygun bulmaktadırlar. Bu eğilimin dış politika bileşenlerinde de tezahür ettiği görülmektedir, zira Çin'in günümüzdeki dış politikası; diğer büyük güçlerle ilişkiler, çok taraflı diplomasi, kalkınmakta olan ülkelerle ilişkiler ve komşuluk politikaları temellerine dayanacak şekilde dönüşüm geçirmiştir (Suettinger, 2004: 2; Wacker, 2015: 65, 67). Ayrıca 2000'li yıllarda, "stratejik çok taraflılık" yaklaşımının Çin dış politikasında ağırlığını hissettirdiği, bu bağlamda Pekin yönetiminin uluslararası çok taraflı yapılarda daha fazla yer alma ve bu yapılara liderlik etme eğiliminin arttığı dikkat çekmektedir (Rubiolo, 2010: 29).

Bu çerçevede ÇHC, Deng'in düşük profil politikasının dışavurumu olan "Gücünü gizle-uygun zamanı bekle" stratejisini, yeni bir dönüm noktasında, Batı ülkelerinin 2008-2009 döneminde tecrübe ettiği ve "Washington Uzlaşısı" ideolojisinin çöktüğü" değerlendirmelerine yol açan finansal krizin ardından sona erdirmiştir. Artık Pekin yönetimi daha belirgin ve önalın politik ve askerî faaliyetler sergilerken ekonomik kalkınma, ulusal çıkar ve kırmızı çizgiler gibi konularda ne kadar kararlı olabileceğini göstermeye başlamıştır (Manning, 2019: 6). Bugün gelinen süreçte ÇHC, uluslararası ilişkilerde enerjisini azaltacak polemik ve kısırdöngülere girmeden jeoekonominin beslediği topyekûn bir dış politika seferberliği içerisinde. Bilim ve teknoloji alanında hızla gelişirken büyüyen ekonomisinin sert-yumuşak-akıllı güç unsurlarına kattığı dinamizm nüfuz alanlarının küresel ölçekte genişlemesine imkân tanımaktadır.

Çin ülkesinin yakın çevresinden başlayarak dış dünyaya doğru yayılan 12 trilyon dolarlık büyük projesi "Kuşak-Yol" girişimi, Pekin yönetiminin küresel bir

---

² "Barış İçinde Yükselme" yerine kısa bir süre sonra "Barış İçinde Kalkınma" kullanılmaya başlanmıştır.

aktör olarak hareket etme arzusunun göstergelerinden birini teşkil etmektedir (Manning, 2019: 6). Asya Altyapı Kalkınma Bankası ve İpekyolu Fonu tarafından desteklenen bu girişim farklı bir kalkınma modeli anlayışı çerçevesinde çok katmanlı (ekonomik) çevrimlerin birbirine irtibatlanması suretiyle sisteme entegre olanlar arasında üst düzey bir sinerji oluşturmayı esas almaktadır. Öte yandan Kuşak-Yol projesi Çin'in "cesur ve yaratıcı" bir şekilde küresel duruşunu biçimlendirmeye de katkı yapmaktadır (Zhao, 2015: 2-5). Asya-Pasifik bölgesinde ortaya çıkan bu "ekonomik cephe" Batı ürünü küreselleşme paradigmalarına uygun işlemekte (Gürdeniz, 2017: 11) ve ABD'nin ÇHC'ye karşı daha katı ve tehditkar bir tavır sergilemesine neden olmaktadır. Zira Kuşak-Yol girişimi; karayolları, demiryolları ve deniz ulaşım hatlarından örülen ağ sistemleri ile Çin'in ekonomik büyümesi için elzem olan enerji kaynaklarına sorunsuz erişime ve ihraç ürünlerinin dünya piyasalarına daha kolay ulaştırılmasına imkân sağlayacaktır. ÇHC bu proje ve diğer büyük girişimlerle yeni bir küreselleşme modeli inşa ederken ABD ise Çin'in askerî ve ekonomik tabanlı girişimlerinin sınırlandırılmasını temel politik yaklaşım olarak benimsemiş durumdadır (Flounders, 2019: 12, 13). 2018 ve 2019 yılının başlarında iki ülke arasında ortaya çıkan gerilimin kaynağı ekonomik-ticari zeminde tezahür etmekle birlikte, bir anlamda iki hegemon devletin *antebellum* güç sına süreçlerinden biri olduğu izlenimi vermektedir. Bu ve benzeri gelişmeler ÇHC dış politikasının ABD'ye rağmen gittikçe daha iddialı ve etkin bir nitelik alacağına işaret etmektedir.

3. Çin Dış Politikasında Afganistan'ın Yeri

Büyük yüzölçümü ile karadan on dört, denizden ise sekiz ülke ile komşu olan ÇHC, farklı politik ve kültürel dinamiklerden etkilenen karmaşık komşuluk ilişkileri sistemi içerisinde bulunmakta ve ekonomik kalkınmasını bölgesel işbirliği ve entegrasyon projeleri çerçevesinde ele almaktadır. İlk kez 1954 yılında ilan edilen "Barış içerisinde bir arada yaşamının beş ilkesi" bu dönemden itibaren ÇHC'nin iyi komşuluk ilişkilerinin temelini teşkil etmiştir. Öte yandan "Coğrafyanın zulmü"nden kaçınma imkânı olmayan ÇHC, içinde bulunulan coğrafi şartları iyi komşuluk bağlamında lehine kullanmaya yönelik politik yaklaşımlara yönelmiştir (Tzou, 1990: 32; Zhang, 2016: 835.). Büyük güç politikaları ve jeostratejik güvenlik mülahazaları bağlamında her komşusu Çin açısından önem arz etmektedir.

ÇHC'nin karasal komşularından biri olan Afganistan'ın doğu kısımlarından Çin ile paylaşılan yetmiş altı kilometrelik sınır bölgesine, *Hindukuş* dağlarından Çin'e (Doğu Türkistan-Şincan Uygur Özerk Bölgesi) doğru uzanan ve papağan gagasına benzetilen *Vahan* koridorunun (Gall, 1989: 27) bitiminde ulaşılır. Afganistan'ın doğu sınırlarına bakıldığında dar bir coğrafi uzantı olarak dikkat çeken Vahan koridoru *Bedaşan* vilayetine dahil olmakla birlikte (Amstutz, 1986: 156) Güney Türkistan bütünlüğünün içerisinde kalır (Oğuz, 2001: 43, 44). 19. yüzyılda cereyan eden "Büyük Oyun" sürecinde, Rusya ile arasında bir tampon bölge oluşturmayı amaçlayan İngiltere tarafından Afganistan ülkesinin bir parçası haline getirilen bu alan (White, 2005: 702) Merkez Dağlık Bölge, Hindukuş Dağlık Sistemi, Pamir Dügümü vb. gibi Afganistan'ın on bir coğrafi bölgesinden biridir (Dupree, 1980: 5). Günümüzde Tacikistan ve Pakistan arasında uzanan Vahan koridoru Pekin yönetiminin Afganistan'a atfettiği önemin coğrafi kaynaklarından birini de teşkil etmektedir. 1980 yılından itibaren birbirini takip eden askerî-politik süreçler ve bunlara müdahil olan

çok sayıdaki aktör nedeniyle uluslararasılaşan Afganistan, Pekin yönetimi açısından ihmal edilemeyecek bir ülke haline gelmiştir.

ÇHC dış politikasının tarihsel dönüşümünde ortaya çıkan bu eğilimin -Çin ve Afganistan kaynaklı nedenleri inkar edilmemekle birlikte- bölgesel politik dönüşüm ve bölge dış aktörlerin Afganistan politikalarından etkilendiği görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı esnasında Almanya'nın Osmanlı Devleti ile gerçekleştirdiği girişimlerine rağmen İngiltere faktörü nedeniyle savaş dışı kalma politikasını benimsemiş olan Afganistan, Amanullah Han'ın liderliğinde 1919 yılında İngiltere'nin emperyalist boyunduruğundan kurtulup bağımsızlığını ilan etmiştir. Yeni Afganistan rejimi, bağımsızlığı hemen tanıyan Bolşevik Rusya ile dış politikada yakınlaşmaya başlamış ve bu eğilim Sovyetler Birliği döneminde de devam etmiştir. Amanullah Han'ın reform ve modernleşme çabalarının başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından yaşanan dış dünyaya yarı kapalı dönemi Kral Zahir Şah'ın ilk iktidar yıllarından itibaren benimsenen dış açılım politikası izlemiş, bu bağlamda ekonomik ve politik destek bakımından Sovyet Birliği ve İngiltere'nin yanı sıra Almanya Afganistan için yeni bir seçenek olarak ortaya çıkmıştır.³

Afganistan 1934 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olmuş, bu süreçte Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti'nin ciddi desteklerini almıştır (Şimşir, 2002: 293). Ayrıca 1936 yılında ABD ile bir dostluk antlaşması imzalanmış, 1937 yılında ise Türkiye, İran ve Irak ile birlikte Sadabad Paketi'ne dahil olmuştur (Armaoğlu, 2012: 427; Chailand, 1982: 26). Kısa bir süre sonra başlayan İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsızlığını ilan ederek savaşın olası yıkıcı etkilerinden uzak kalmayı başaran Afganistan Soğuk Savaş'ın başlangıcında bağlantısızlık politikasını tercih etmekle birlikte ekonomik ve politik nedenlerin zaruri bir sonucu olarak Sovyet etki dairesinde kalmaya devam etmiştir.

Afganistan ÇHC'ni 1950 yılında resmen tanımış olmasına rağmen iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler Pekin yönetiminin tanımayı kabul ettiği 1955 yılında tesis edilebilmiştir. Bu gecikme Afganistan'ın Sovyet eğilimli bir dış politika takip etmesine bağlı olarak ÇHC'nin diplomatik ilişkiler konusunda sergilediği isteksizlikten kaynaklanmıştır. Bununla birlikte mezkûr tarihten sonra iki ülke arasında dostça ilişkiler sürdürülmesi anlayışı ortaya çıkmış ve karşılıklı ziyaretler başlamıştır. Afganistan'dan gelen bir kültür heyeti tarafından 1956 yılında Çin'de başbakan Zhou Enlai ziyaret edilmiş, Çinli devlet adamı ise 1957 yılında Kâbil'e bir iade-i ziyaret gerçekleştirmiştir. Afganistan Başbakanı Muhammed Davud'un 1959 yılındaki Çin ziyaretinde ise iki ülke arasında işbirliğinin artırılması yönünde bir eğilim ortaya çıkmıştır (Ludwig, 2013: 394, 395). Bu çerçevede 26 Ağustos 1960 tarihinde bir dostluk ve karşılıklı saldırmazlık antlaşması, 22 Kasım 1963 tarihinde ise Vahan bölgesinin güney kısmını kapsayan bir sınır belirleme antlaşması yapılmıştır. Bu gelişmelerin ardından 1964 yılında Afganistan Kralı Zahir Şah Pekin'i ziyaret etmiştir (Ludwig, 2013: 396; Tzou, 1990: 32).

Bununla birlikte Soğuk Savaş döneminde Çin ve Afganistan ilişkilerini genel olarak Çin-Hindistan (dolayısıyla Çin-Pakistan) ve Çin-Sovyet ilişkilerinin izlediği seyir koşullandırmıştır. Çin dış politikasında Afganistan, bölgesel politikalarda daha etkili olabilen Hindistan ve Pakistan gibi ülkelerin yanında ikincil düzeyde önem arz etmiştir. İslamabad ve Kâbil arasında özellikle Peştunistan meselesi nedeniyle

---

³ Afganistan-Almanya ilişkileri için (Bkz. Adamec, 2005).

gerginleşen ilişkiler ile Çin ve Pakistan arasında uzun yıllar varlığını devam ettiren ittifak ilişkisi Pekin yönetimi nazarında Afganistan'ı ikinci planda bırakmıştır. Buna rağmen ÇHC, 1964-1972 döneminde tekstil ve kağıt sanayiinde kullanılmak üzere Afganistan'a kredi sağlamıştır. Öte yandan, Afganistan'da Muhammed Davud Han'ın Kral Zahir Şah'a karşı 1973 yılında gerçekleştirdiği hükümet darbesi ÇHC tarafından olumlu karşılanmamıştır. Zira, Davud Han'ın Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler taraftarı olmasının yanı sıra Peştunistan meselesinin yeniden gündeme getirilebileceği ve böylelikle Pakistan ve Hindistan'ın dahil olabileceği bir bölgesel çekişme çıkabileceği beklentisi ÇHC açısından politik kaygı unsuruna dönüşmüştür (Ludwig, 2013: 394, 397). Bu dönemde Sovyet karşıtı cephede yer alan ABD, İran ve S. Arabistan gibi ülkelerin yanı sıra Afganistan'da gizli çalışmalar yürüten devletler arasına ÇHC de katılmıştır (Cordovez ve Harrison, 1995: 16). Öte yandan, Devletbaşkanı Davud'un 1974 yılındaki Çin ziyareti ilişkilerin daha ılımlı hale gelmesine katkı yapmış ve Pekin yönetiminin, Afganistan'ın Sovyet etki dairesinde bulunduğu dair değerlendirmelerinin değişmesine yol açmıştır (Ghaus, 1988: 115). Bu eğilimin bir sonucu olarak 1976 yılında *Pervan* sulama projesi ÇHC'nin desteğiyle gerçekleştirilmiştir. Pekin yönetimi tarafından Afganistan'a yapılan bu destekler özellikle Sovyetler Birliği ve ABD'nin yardımlarına kıyasla düşük düzeyde kalmış olmasına rağmen Çin devleti bir şekilde Afganistan ile ilişkilerini sürdürmeye özen göstermiştir (Ludwig, 2013: 397). Davud Han'ın 1977 yılında oluşturulan yeni hükümete solcuları almaması ve Moskova'ya bağımlılığı azaltma amacıyla Afganistan dış politikasına yön verme eğilimi çerçevesinde ÇHC ile ticari ilişkilerini geliştirme gayretleri (Oğuz, 2001: 87-91) Pekin yönetiminin bu dönemdeki Afganistan politikasını destekler niteliktedir.

Ancak ÇHC'nin bu politik tutumu kısa süre içerisinde yeniden değişime uğramıştır. Zira, Afganistan'da 1978 yılında gerçekleştirilen Savr hükümet darbesi ile Muhammed Davud iktidardan uzaklaştırılmış ve yerine Nur Muhammed Taraki liderliğinde Sovyet yanlısı bir yönetim gelmiştir. Afganistan basınında 1979 Mart ayında başlayan Herat ayaklanmalarının kışkırtıcılarından biri olarak ÇHC'nin gösterilmesi (Bradsher, 1985: 101, 150) yeni Afgan hükümetinin Pekin yönetimi ile ilgili sahip olduğu düşünceler konusunda ilk ipuçlarını vermiştir. Dahası, bahse konu ayaklanmaların bastırılması için Sovyet yönetiminden askerî destek isteyen Devlet başkanı N.M. Taraki'nin "Çin taraftarı oldukları" düşüncesiyle Afgan ordusundaki bazı pilotlara güven duymadığını dile getirmesi, hükümetin Çin'e karşı benimsediği duygu ve tutumun resmî ifadesi niteliğindedir (Erman, 2017: 152).

Afganistan 1979 yılından sonra bir seri politik-askerî süreç ile devlet ve devletdışı aktörün neden olduğu radikal dönüşüme maruz kalarak sadece Afganistan olmaktan çıkmıştır. Bu "yeni" ülke artık savaş, iç savaş, terörizm, şiddet, mültecilik, fakirlik ve/veya Sovyetler Birliği, mücahitler, Amerika Birleşik Devletleri, Pakistan, Taliban, El Kaide ve yakın zamanda IŞİD gibi diğer aktörlerle birlikte anılmaya/tanımlanmaya başlamıştır. Bu değişimin etkileri Sovyet müdahalesinin başlangıcından itibaren yakın çevrede, bölgede ve bölge dışında -suya atılan bir taş parçasının neden olduğu genişleyen dalgalar misali- hissedilmiştir.

Afganistan'ın 1979 yılı sonunda Sovyet askerî müdahalesine maruz kalması ÇHC tarafından güvenlik mülahazaları çerçevesinde tepki ile karşılanmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Sovyetler Birliği'ni "emperyalist ve sömürücü" bir devlet olarak niteleyen Pekin yönetimi bu ülke ile sürdürülen ilişkilerin normalleştirilmesi

çalışmalarını durdurduğunu açıklamıştır (Hürriyet, 12.01.1980: 1; Milliyet, 20.01.1980: 6). Afganistan'daki Sovyet askerî varlığı ÇHC'nin coğrafi bakımdan çevrenin kaygılarını artırmış, böylelikle Pekin yönetimi Pakistan ve ABD ile politik çıkar birliği arayışlarına girmiştir (Balcı, 1980: 3). Carter liderliğindeki Washington yönetiminin Sovyetler Birliği'ne karşı bir politik cephe oluşturma çabaları çerçevesinde 1980 yılı başında ABD Savunma Bakanı Pekin'e gelmiş ve görüşmeler sonunda, ülkelere yönelik ortaya çıkabilecek tehditlere karşı ABD ve ÇHC'nin askerî ve diplomatik olarak ortak bir politika benimseyeceği açıklanmıştır (Hürriyet, 07.01.1980: 1; Milliyet, 07.01.1980: 1, 7). ABD'nin Afgan direnişinin desteklenmesi projesiyle uyumlu çizgide Pakistan ile düzenli olarak antlaşmalar yapan ÇHC Afgan direnişçilerine silah ve mühimmat sağlamış ve 1984 yılına kadar esas tedarikçi ülke olma özelliğini devam ettirmiştir (Yousaf ve Adkin, 2001: 27, 85). Çin'in bu sürece katkısı esas olarak Afgan direnişçiler için silah toplayıp Pakistan istihbarat teşkilatı (ISI) vasıtasıyla transferini sağlayan CIA'ya Sovyet tipi silahların satılması şeklinde gerçekleşmiş olmakla birlikte (Rubin, 1995: 197), Tacik kökenli direniş lideri Ahmed Şah Mesud ile Pekin yönetiminin kurduğu askerî destek ilişkileri de dikkat çekmiştir (Kaplan, 2001: 39, 40). ÇHC, Sovyetlere karşı Afganistan'daki Maoist grupların yanı sıra İslamcı direnişçileri de desteklemeye başlamış (Volkov, 1980: 65, 69), ayrıca bu dönemde Çin'de yaşayan Müslümanları, Sovyetlere karşı başlatılan cihadı ve afgan direnişçilerini desteklemeye çağırmıştır (Milliyet, 07.01.1980: 1).

Afganistan'da Sovyet askerî müdahalesine karşı ortaya çıkan direniş ideolojik, politik ve konjonktürel nedenlere bağlı olarak küresel anlamda kabul görmeye popüler ve politik destek sağlamıştır. Başta ABD, S. Arabistan, Pakistan ve ÇHC olmak üzere bazı devletlerin mali ve/veya askerî yardımları, bir çok ülke ve sivil toplum kuruluşunun ideolojik ve psikolojik desteği direniş cephesinin askerî ve politik bakımdan güçlenmesini sağlamış, buna karşılık Sovyet yönetimini 1983 yılından itibaren Afganistan'daki askerî varlığını sonlandırma arayışlarına yöneltmiştir. Afganistan'da Sovyet ordusuna karşı "cihad" ilan edilmesi İslam dinine mensup olanlar arasında politik ve ideolojik hareketlenmeye neden olurken bazılarını teorisyen ve çoğunlukla savaşı olarak Afganistan'a çekmiştir. Başka ülkelere gelerek silahlı çatışma atmosferini deneyimleyen "savaşçılar" için Afganistan bireysel, kolektif ve ideolojik açıdan rüştünü kanıtama alanına dönüşmüştür. Nitekim, özellikle arap ülkelerinden gelen yabancı savaşçıların savaştan sonra ve Afganistan'dan öte cihadı sürdürme ve yayma doğrultusunda doktrine edilmiş olmaları, ilk planda yakın çevre ve kısa bir süre zarfında küresel ölçekte radikal bir tehdide dönüşmüştür (Bkz. Scheuer, 2011: 48, 49; Terry, 2008: 222).

ÇHC ise kısa vadede desteklemiş olduğu "Afgan Cihadı"nın orta-uzun vadede ülkesinde ortaya çıkan istenmeyen akislerini yönetme arayışı içerisine girmiştir. Bu bağlamda, Pekin yönetiminin ayrılıkçı olarak nitelediği (ve 2002 yılında ABD tarafından da terör örgütü olarak kabul edilen) Doğu Türkistan İslami Hareketi (DTİH) ÇHC'nin tehdit algılamalarının odağına yerleşmiştir (Pan, 2006: 20; Reed ve Raschke, 2010: 1, 3). Bu bağlamda Pekin yönetimi esas olarak Afganistan kaynaklı propaganda ve muhtemel silah akışından kaygı duymuştur (Magnus ve Naby, 1998: 174). Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya devletleri ile süratli bir şekilde diplomatik ilişkiler kuran ve güvenlik meselelerinde işbirliği yapmaya gayret eden (Hu, 2005: 149) ÇHC, bu çerçevede

Taliban ve El Kaide tarafından desteklendiği değerlendirilen DTİH'nin yakın çevrede oluşan uluslararası bağlantılarına karşı Şanghay Beşlisi (2001'den itibaren Şanghay İşbirliği Örgütü) şemsiyesi altında Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan ile güvenlik alanında koordinasyon süreçleri başlatmıştır (Pan, 2006: 20).

Pekin yönetiminin Afganistan'a yakın ülkelerle işbirliğine yöneldiği diğer bir alan ise uyuşturucu madde kaçakçılığı ile mücadeledir (Olcott ve Udalova, 2000: 26). Afganistan kaynaklı bu sorundan ilk etkilenen ülkeler doğal olarak Afganistan'nın komşuları ile sınırdış olmayan yakın ülkeler olmuşlardır. Bu ülkeler arasında yer alan ÇHC güvenlik meseleleri çerçevesinde ilgili ülkelerle başlatılan işbirliği süreçlerine yoğun olarak uyuşturucu madde kaçakçılığını da eklemiştir. Zira Afganistan 1990'lı yıllarda radikal dinsel söylemlerle terörizmin yanısıra yasadışı uyuşturucu madde trafiğinin yarattığı tehdidin de kaynağına dönüşmüştür. Sovyet işgali döneminden itibaren merkezî otoritenin zayıflaması, yerel iktidar yapılarının ortaya çıkması, silahlı örgütlerin ve çatışma dinamiklerinin uyuşturucu madde ticaretinden finanse edilmesi gibi nedenlerin körüklemesi ile Afganistan'da afyon bitkisinin üretimi ve uyuşturucu madde ticareti artış göstermiştir. İç savaş devam ederken 1994 yılında ortaya çıkıp Pakistan ve S. Arabistan gibi ülkelerin desteğiyle 1996 yılında Kabil'i ve Afganistan yönetimini ele geçiren Taliban hükümeti de dinsel söylemine rağmen bir gelir kaynağı olarak uyuşturucu madde ticaretinden yararlanmayı sürdürmüştür.

ÇHC, İslamabad yönetimi ile uzun süreli ve yakın ittifak ilişkileri içerisinde olmasına rağmen Taliban örgütünü Afganistan'ın meşrû hükümeti olarak tanımamış ve 1998 yılında Kuzey İttifakı'ndan Ahmed Şah Mesud'a bir heyet gönderilmesi dışında teoride 1990'lı yıllarda Afganistan'dan uzak kalmıştır (Ludwig, 2013: 400). Öte yandan, Afganistan'da ortaya çıkan *de facto* yönetim ile diplomatik ilişki kurulmamasıyla birlikte Pekin yönetimi yetkililerinin ve devlet sermayeli şirketlerin çeşitli vesilelerle Taliban örgütü ile temaslarda buldukları gündeme gelmiştir. Bu bağlamda, *The Washington Times* gazetesi 21.09.2001 tarihinde ABD'li istihbarat yetkililerini kaynak göstererek *Huawei Technologies* and *Zhongxing Telecom* şirketlerinin 1999 yılından itibaren Kâbil'de bir telefon sistemi kurmak için faaliyet gösterdiklerini ileri sürdüğünde dönemin ÇHC Dışişleri Bakanlığı sözcüsü ülkesinin Taliban ile olan ilişkilerinin “çalışma düzeyinde” gerçekleştirildiğini ve Çin'in Taliban ile “herhangi bir resmî ilişkisinin olmadığını” açıklamıştır. Aynı haberde İran resmî haber ajansınının 1998 yılı aralık ayında Pekin yönetiminin Taliban ile bir savunma işbirliği anlaşması yaptığına dair haberine de değinilmiştir. ABD'nin Afganistan'daki terör örgütü üslerine 1998 yılında düzenlemiş olduğu saldırıların ardından Çinli bazı işadamlarınının patlamamış ABD füzelerinin temini konusunda El Kaide örgütü ile temasa geçtiği konusunda çıkan haberler de Pekin yönetimi tarafından yalanlanmıştır (Hooper, 20.10.2001). Bir dönem Taliban saflarında bulunan ve bu örgütün 2000 yılında Pakistan temsilciliği ile görevlendirilen *Abdul Salam Zaeef* de Pakistan'daki Çin büyükelçisinin Taliban lideri Molla Ömer ile Kandahar'da görüşüğünü ve bazı konularda Taliban'dan teminat aldığını doğrulamıştır. Bu konular arasında Afganistan'daki Taliban yönetiminin -Şincan Uygur Özerk Bölgesi bağlamında- “ÇHC'nin iç işlerine karışmak gibi bir niyetinin olmadığı, bu çerçevede her hangi bir grubun desteklenmeyeceği ve topraklarını kullanmasına izin verilmeyeceğine” dair teminatların öne çıktığı görülmektedir (Zaeef, 2010: 135).

2001 yılı Çin-Afganistan ilişkilerinde yeni bir safhanın başladığına işaret etmektedir. ÇHC, ABD'nin Afganistan askerî harekâtını başlattığı 2001 yılından

itibaren Afganistan Geçici Hükümeti ile diplomatik ilişki kurmuş ve 2002 yılında Kâbil'deki büyükelçiliğini yeniden açmıştır (Ng, 2010: 3). Dahili hassasiyetleri bağlamında Afganistan'da bir islami yönetim istemeyen ÇHC, ABD'nin 11 Eylül saldırılarına misilleme hakkı olduğunu kabul etmekle birlikte bu ülkenin Afganistan'da uzun süreli varlığına taraftar olmamıştır (Ludwig, 2013: 402). Zira Soğuk Savaş'ın çevreleme stratejisini Çin açısından dışlamayan ABD'nin, bu maksada matuf olarak Asya bölgesinde yeterli kapasiteye ulaşmış askerî varlık ve politik girişimlerinden yararlanması sözkonusudur (Flounders, 2019: 12).⁴ Bu çerçevede, ÇHC Afganistan'da yalnızca Amerikan güçlerinin faaliyet göstermesi yerine çok uluslu bir koalisyon gücünün oluşturulması konusunda ısrarcı olmuş, ancak konjonktürel gelişmeler Afganistan'da ABD liderliğinde bir NATO gücünün oluşmasına imkân sağlamıştır. Dolayısıyla Afganistan'da askerî bir taahhüte girmekten kaçınan Pekin yönetimi ülkede hangi tarafın hakim aktör olacağını bekleyip görmeyi tercih etmiştir. ÇHC, bir Batı gücünün uzun süreye yayılan varlığının Afganistan'ın istikrarına olumsuz etkilerinden kaygı duymakla birlikte Pakistan'ı NATO/ISAF misyonunu desteklemeye ikna etmiştir (Ludwig, 2013: 402).

ÇHC, Hindistan ve Japonya'nın bölgede yükselmekte olan nüfuzları ile Orta Asya devletlerinde artan ABD ve NATO varlığından kaynaklanan stratejik endişelerini başlangıçta açık etmemiştir. Kâbil büyükelçiliğinin yeniden açılmasıyla geçici hükümet ile diplomatik iletişimini artıran Çin'in bu süreçte Afganistan'a yaptığı katkı ağırlıklı olarak insani yardımlar ve kalkınma desteği olarak gerçekleşmiştir. ÇHC 2002 yılında Afganistan'ın diğer komşuları olan İran, Pakistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan ile birlikte iç işlerine karışmama antlaşması, 2004 yılında yine aynı ülkelerle uyuşturucu madde kaçakçılığı konusunda işbirliğine dair Berlin Deklerasyonu'nu imzalamıştır. Pekin yönetimi askerî sorumluluk üslenmemekle birlikte NATO/ISAF misyonu ve Afganistan güçlerine taktik askerî destek bilgileri sağlarken Afganistan'da altyapı çalışmalarına katılan Çinli şirketler dijital telefon sistemlerinin kurulması, karayolları, baraj ve hastane inşaatları, sulama sistemlerinin tesis edilmesi gibi projeler gerçekleştirmişlerdir (Destradi vd., 2012: 5; Ludwig, 2013: 403).

Ancak 2004 yılında *Kunduz* vilayeti *Jalagir* bölgesinde yol yapımında çalışan on bir Çinli işçinin öldürülmesi üzerine Pekin yönetiminin olayın araştırılması ve bu ülkedeki vatandaşlarının güvenliklerinin sağlanması konusundaki talepleri ciddi bir karşılık bulmamıştır. Çin bu çerçevede Afganistan'da bulunan NATO/ISAF gücünün ülkede istikrarı sağlayamadığı temasını öne çıkarmış ve Şahghay İşbirliği Örgütü'nün 2005 yılında gerçekleştirilen dördüncü yıllık zirve toplantısında Çin ve diğer üye devletlerin "tüm yabancı güçlerin bölgeden çekilmeleri" konusunda aldıkları karar ortak deklarasyonda yer almıştır. Bu dönemde Rusya ile aynı politik çizgide buluşan Çin, NATO/ISAF gücünün Afganistan'ı terketmesini esas alan bir yaklaşım benimsemiştir. Buna karşılık Pekin yönetimi 2007 yılında *Herat* vilayetinde Çin menşeli çok miktarda silah ve mühimmatın saklandığı bir deponun ortaya çıkarılması nedeniyle ÇHC-İran arasında gelişme kaydeden askerî ve ekonomik ilişkilerden kaygı

---

⁴ Pekin yönetiminin çevrelemeden kaynaklanan tehdit algısı yersiz değildir, zira ABD'nin bu politikayı dönüştürmekle birlikte terk etmeyeceği anlaşılmaktadır: (Ayrıntılı bir değerlendirme için Bkz: Kiran, 2012)

duyan ABD ve İngiltere'nin resmî olarak bazı suçlamalara maruz kalmıştır (Ludwig, 2013: 403-405).

Ancak bu suçlamaların Afganistan hükümeti nezdinde çok fazla karşılık bulmadığı, zira Kâbil yönetiminin Çin algısında 2006 yılında gerçekleşen yakınlaşmanın etkili olduğu anlaşılmaktadır. Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai'nin 2006 yılındaki Çin ziyareti iki ülke arasındaki ilişkilerin seyri açısından yeni bir dönüm noktası niteliğindedir. Başta İyi Komşuluk ve Dostluk antlaşması olmak üzere askerî eğitim ve yardım, uluslararası suçlar, havacılık, ticaret ve ekonomik işbirliği, kültürel mirasın korunması, turizm, tarım ve hayvancılık gibi alanlarda çeşitli anlaşma ve protokollerin imzalandığı bu ziyaretin ardından ÇHC Afganistan'daki en büyük yabancı yatırımcı haline gelmiştir (Opacin, 2015: 46, 47). Bu çerçevede Çinli şirketler *China Metallurgical Company* ve *Jiangxi Copper Company Limited*'in oluşturduğu *MCC-JCL Aynak Minerals* konsorsiyomu 2007 yılında Logar eyaletindeki *Mes Aynak* bakır madeninin işletme haklarını 3,5 milyon dolar karşılığında otuz yıllığına almayı başarmıştır. 2008 yılında imzalanan anlaşma çerçevesinde; hemen işe başlamanın yanı sıra Şincan (Doğu Türkistan)'dan başlayan ve Tacikistan üzerinden Afganistan ve Pakistan'a uzanan bir yük treni hattı ile 400 megavatlık bir termik santralının yapımı da taahhüt edilmekle birlikte faaliyetlerin başlangıcı teknik ve güvenlik temelli nedenlerden dolayı gecikmeye uğramıştır (Amin, 07.01.2017; Ludwig, 2013: 405, 406). Bununla birlikte ÇHC ve Afganistan arasındaki ticaret hacmi 21. yüzyılın ilk dokuz yılında on kat artarak 250 milyon dolara ulaşmıştır. Bu dönemde Çin Afganistan'ın en büyük ticaret ortağı olurken iki ülke 2010 yılında "Kapsamlı İşbirliğine dayalı Ortaklık Anlaşması" imzalamışlardır. 2011 yılında ise yine bir Çinli şirket -*China National Petroleum Corporation*- Amu Derya nehir tabanında yer alan üç petrol sahasının işletilmesi haklarını yirmi beş yıllığına satın almıştır (Tahiri, 2017: 8).

Öte yandan ÇHC, ŞİÖ'nün Afganistan'da daha fazla rol üstlenmesi yaklaşımı çerçevesinde Rusya ile birlikte hareket etmektedir (Sadr, 2016: 65). Bu bağlamda, ŞİÖ'nün Pekin'de 2012 yılında gerçekleştirilen on ikinci zirvesinde Afganistan'a gözlemci ülke statüsü verilmiş ve Afganistan ŞİÖ ile irtibatlandırılmıştır. Böylelikle ŞİÖ'nün, Afganistan'da Çin nüfuzunun artırılması amacı çerçevesinde etkili bir vasıta olarak kullanılabilme olanağı da artmıştır (Cheng, 2018: 424). NATO güçlerinin 2014 yılı sonunda çekilmesi gündemi ŞİÖ'nün 2012 zirvesinde ele alınmış ve bu bağlamda, ÇHC Devlet başkanı Hu Jintao, "bölgesel meselelerin ŞİÖ yapısındaki devletler marifetiyle üstesinden gelineceği, dışarıdan gelecek etkilere karşı önlem alınacağı ve Afganistan'ın barış için yeniden yapılanmasında daha fazla rol üstlenileceğini" ifade etmiştir (Bryanski ve Buckley, 2012). Hu'nun bu değerlendirmesinin salt bir niyet beyanı olmadığı, ŞİÖ'nün NATO sonrasında Afganistan'ın durumu ve muhtemel bölgesel yansımaları konusunda alternatif planlama ve hazırlıkları gündem edindiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, 2014 yılında gerçekleştirilen Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (AİGK-CICA) ÇHC'nin bölgesel güvenlik kavramına yeni bakışını ortaya koymuştur. Bu büyük coğrafyadaki güvenlik meselelerinin zorluklarından bahisle "Asya işlerinin yürütülmesinin ve sorunlarının çözülmesinin Asyalılar tarafından yapılabileceğini" vurgulayan Çin devlet başkanı *Xi Jinping* yeni güvenlik konseptinin karşılıklı güven, karşılıklı kazanç, eşitlik ve işbirliğine dayalı ortak kalkınma ve bölgesel entegrasyona odaklanarak kalıcı barışı amaçlayan bir süreç olması gerektiğini ifade etmiştir. Xi,

yeni bölgesel güvenlik yapısında; geleneksel resmî ittifakların ve yaygınlaşan güvenlik tehditlerine karşı başvurulan bireysel ya da etkisiz girişimlerin yerini ortak ve işbirliğine dayalı sürdürülebilir güvenlik yaklaşımlarının alması zorunluluğuna dikkat çekmiştir. AİGK'nin mevcut işlevlerinin artırılmasının yanı sıra bu yapıya hükümet dışı kuruluşların buluşabileceği bir forumun eklenmesini de teklif eden Xi, “bir çok ülke güvensiz iken diğer birkaç ülkenin güvenli olamayacağını” dile getirmiş ve güvenliğin geniş kapsamlı bakış açısıyla ele alınması ihtiyacına vurgu yapmıştır (CICA, 2014). Bu çerçevede Pekin yönetimi, kendi iç güvenliğine yönelik tehditleri bertaraf etme düşüncesinin yanı sıra ekonomik ve ticari ilişkilerin, daha belirgin olarak Kuşak-Yol projesinin başarısı bakımından sınırlarında ve periferisinde güvensiz ve istikrarsız ülke bulunmamasını arzu etmektedir. Son dönemde Afganistan konusundaki çabaları da esas olarak bu yaklaşımın bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır.

ÇHC'nin bu dönemde Afganistan konusunda diplomatik gayretlerini artırdığı, taraflar arasında ikili anlaşmalar ve çeşitli düzeylerdeki çalışma ziyaretleri vasıtasıyla politik diyalog ve işbirliği alanlarının çoğaltıldığı görülmektedir. İkili ilişkilerin güçlendirilmesi bağlamında 2012 yılında stratejik ve işbirliğine dayalı ortaklık ilanı ÇHC'nin Afganistan'a artan ilgisinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamdaki bir diğer gelişme ise 2014 yılında Afganistan ve diğer ilgili taraflarla iletişimin artırılması, bu ülke ve genel olarak bölgede barışın korunması, istikrar ve kalkınma çalışmalarına katkı yapılması için daha önce Afganistan ve Hindistan'da büyükelçilik görevinde bulunmuş bir diplomatın Pekin yönetimi tarafından “Afganistan özel temsilci” göreviyle atanması olmuştur (Van Der Kley, 2014: 9).

Kâbil'de 2015 yılında imzalanan güvenlik, yeniden inşa ve eğitim anlaşmaları ile Çin tarafından Afganistan'da 10.000 konut inşa edilmesi ve 1500 Afgan vatandaşı öğrenciye eğitim bursu verilmesi konusunda iki ülke arasında işbirliği yapılmıştır. Anlaşma imza töreninde konuşan Çin devlet başkanı yardımcısı, Pekin yönetiminin Taliban ile barış sürecinde Afganistan'ı desteklemeye devam edeceğini ifade etmiştir (TOLONews 03.11.2015). Öte yandan, 15 Mayıs 2017 tarihinde ÇHC'nin Kuşak-Yol projesi ile bağlantılı olarak iki ülke arasında gümrük faaliyetlerinin kolaylaştırılması ve ticaretin artırılmasını amaçlayan gümrük işbirliği anlaşması imzalanmıştır (Ministry of Finance-Afganistan, 15.5.2017). Aralık 2017'de biraraya gelen Çin-Afganistan müşterek ekonomik ve ticari komisyonu toplantısında; Kuşak-Yol projesine odaklanılarak ikili ticaretin artırılması, yatırım, altyapı, ikili ekonomik ve transit işbirliğinin güçlendirilmesi gibi konular görüşülmüş ve geniş bir uzlaşmaya varılmıştır (Ministry of Commerce-PRC, 05.12.2017). İki taraflı diplomatik girişimlerin yanı sıra Afganistan odaklı üçlü diyalog mekanizmalarına da önem veren Pekin yönetimi 2014 yılından beri Afganistan ve Pakistan'ı aynı platformda buluşturmayı amaçlayan “Üçlü Stratejik Diyalog” sürecinde yer almıştır (Maharaj, 2016: 45). Üç devlet, 2017 ve 2018 yıllarında “Dışişleri Bakanları Diyalogu” adı altında Pekin ve Kâbil'de bir araya gelerek politik ve ekonomik faaliyetler ile güvenlik alanında üç taraflı işbirliğini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmışlardır. ÇHC bu girişimle Afganistan ve Pakistan arasında güven artırmayı ve uygun bir politik çerçeve oluşturmayı amaçlamaktadır (Gao, 2017; Siddiqui, 2018).

Öte yandan ÇHC, ŞİÖ yapısı dışında Afganistan ve bu ülke odağında bölgesel meselelerin görüşüldüğü, devletlerin yanısıra uluslararası kuruluşların da iştirak ettiği çok taraflı girişimlere de sıcak bakmaktadır. Bu bağlamda, Afganistan Bölgesel

Ekonomik İşbirliği konferansları, Brüksel Afganistan Konferansı (4-5 Ekim 2016), 2017 ve 2018 Kâbil Süreci konferansları, Cenevre Afganistan Konferansı (27-28 Kasım 2018) gibi uluslararası platformlarda uygun politik düzeyde temsil edilmiştir (European Council, 2016; Rasmussen, 2017; RECCA, 2017; TOLONews, 2018; UNAMA, 2018). Ayrıca 2011 yılında Türkiye’de başlatılan ve Afganistan merkezinde bölgesel meselelerin gündeme geldiği “Asya’nın Kalbi-İstanbul Süreci” forumunun onbeş üyesinden biri olan ÇHC, 2014 yılında bu oluşumun dördüncü konferansına ev sahipliği yapmıştır (UNAMA, 31.10.2014).

Pekin yönetiminin Afganistan’da ekonomik ve ticari girişimleri öne çıkmakla birlikte artan politik gayretleri Kâbil hükümeti ve Taliban arasında devam eden görüşmelerde aracılık rolünü de önemseydiğine işaret etmektedir. Tarihsel yansımalarıyla Afganistan kamuoyundaki “tarafsız Çin” algısı, iki devletin herhangi bir sınır sorunu yaşamamış olması, Çin’in Afganistan işlerine karışmayan ve bu ülkeyle belirli bir mesafeyi koruyan politik tutumunun yanı sıra ŞİÖ’de diğer üyeleri etkileyebilecek nüfuzunun olması ve Pakistan ile sürdürdüğü stratejik ortaklığı (Seerat, 2015: 2, 5) gibi faktörler böylesi bir rol üstlenmesini destekleyecek niteliktedir. Bütün bu etkenlere ÇHC’nin Kuşak-Yol projesi nedeniyle bölgede artan nüfuzu ve Taliban ile 1990’lı yıllarda sürdürdüğü iletişim tecrübesi de eklendiğinde şartların Pekin yönetiminin aracılık rolü açısından uygun zemin sağladığını göstermektedir.

Bu zemine katkı yapan diğer bir olgu da tüm yerel ve uluslararası askerî-politik girişimlere karşın Afganistan’da Taliban örgütünün ağırlığının artması, dahası ihmal edilemeyecek bölgesel bir aktör haline gelmesidir. Taliban’ın ABD önderliğindeki uluslararası güç tarafından iktidarına son verildiği 2001 yılına göre ülkede daha fazla alanı kontrol ettiği ve durumun daha karmaşık hale geldiği iddia edilmektedir (Azami, 22.12.2018). Taliban’ın Afganistan meselelerinde yeniden belirleyici bir aktör haline geldiği, başta Pakistan olmak üzere ABD, Rusya Federasyonu, İran ve ÇHC gibi bölge devletlerinin bu örgüt ile kurdukları iletişim süreçlerince de gözler önüne serilmektedir.

Dahası, Afganistan Devletbaşkanı *Ashraf Ghani*’nin 2014 yılında yapmış olduğu Çin ziyaretinde Pekin yönetiminin barış görüşmelerine başlama isteğini zımnî olarak onaylaması, -diğer bazı devletleri de barış sürecinde rol üstlenmeleri konusunda cesaretlendirmeye çalışması ve bu bağlamda Pakistan ve ABD temsilcileri ile temaslarını devam ettirmesine rağmen- ÇHC açısından önemli bir politik kazanım olmuştur. Bu ziyaretin ardından Pekin yönetimi Taliban temsilcilerini ağırlamış ve bu sürece Pakistan’ın desteğini de artırmıştır (Dobbins ve Malkasian, 2015: 58, 60). Öte yandan, Pekin yönetiminin benimsediği taraflar arasında siyasi uzlaşma yaklaşımı 2015 yılından sonra bir ölçüde rüzgârını yitirmiş görünmektedir. Zira Molla Ömer’in ölümünün ardından örgütün yeni lider kadrosu Ağustos 2015’ten sonra Afganistan hükümeti ile barış görüşmelerini öteleyerek şiddet sürecine geri dönmeyi tercih etmişlerdir. Taliban’ın bu politika değişikliği ile IŞİD ve diğer radikal dini örgütlerin varlık ve faaliyetleri, bir çok diğer etkisinin yanı sıra Çin’in Afganistan’daki yatırımları ile Çin içerisine potansiyel etkileri bakımından tehdit olma niteliğini artırmıştır (Maharaj, 2016: 47, 48). Bu çerçevede 2018 yılına gelindiğinde ÇHC, Taliban’ın dizginlenmesi için bir yandan Pakistan’ın desteğini ararken diğer yandan Afganistan da Kâbil hükümetince yönlendirilen barış sürecinde taraflar arasındaki görüşmeleri kolaylaştırmaya ve genel olarak barışın sağlanmasına destek olma

niyetini sürdürmüştür (Amiri, 2018). Afganistan yönetiminin Taliban ile barış sürecinde Çin aracılığına bakışı yakın dönemde değişmemiştir. Zira, Afganistan Cumhurbaşkanlığı 2019 yılının ilk ayında “Afganların sahibi olduğu, Afganların yönettiği” barış sürecine ÇHC’nin katkılarından ve bu konuda diğer bölgesel aktörlerin yapıcı roller üstlenmeye teşvik etmesinden memnuniyet duyulacağını bir kez daha dile getirmiştir (Xu, 15.01.2019). Bununla birlikte ABD’nin Taliban ile sürdürdüğü iletişim ve 2019 yılı Ocak ayında varılan anlaşma ÇHC’yi Afganistan’da sürdürülen barış sürecinden dışlayacak bir nitelik arz etmiştir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Antik çağdaki kent devletlerinden günümüze uzanan süreçte güvenlik kaygıları iç ve dış politika süreçlerinin başat ve belirleyici motifi olmuştur. Esas olarak, kurumsal politik varlığı sürdürme gayreti ile yaratılan zenginlikler ve potansiyel kazançların korunması gereksinimi devletlere güvenlik sağlama sorumluluğunu yüklerken diplomasinin yanı sıra savaş/kuvvet kullanma güvenlik sağlamada temel yaklaşım olarak tercih edilir olmuştur. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından yoğun çalışmaların üretildiği Uluslararası İlişkiler disiplininin realist teorisyenleri güvenlik meselelerine odaklandıkları çalışmalarında başta devletlerin (ve diğer aktörlerin) oluşturduğu uluslararası sistemi güvensizlik ortamı olarak ele alırlar. Zira bu ortamda ilişkileri düzenleyici bir üst otorite yoktur ve sisteme anarşi hakimdir. Dahası, devletler arasında güvenliğin sağlanmasına hizmet edeceği düşünülen güç rekabeti bir kısır döngü içerisinde, birbirini karşılıklı olarak tetikleyen hamlelerin oluşturduğu sınırlanması zor bir yarış haline gelir. Bu çerçevede dünyadaki çatışma ve kriz noktaları küresel aktörlerin güç denemesi yaptığı alanlara dönüşür.

Afganistan, mevcut güvenlik meseleleri ve bunların potansiyel yayılma etkileri nedeniyle bölgesel-küresel bir kriz alanı durumundadır. 2001 yılından itibaren bölge dışı aktörlerin varlık göstermesine, yeniden inşa çalışmaları ile güvenlikten altyapıya pek çok projeye ve aktarılan finansal desteğe rağmen henüz başarısız devlet niteliğinden sıyrılabilmiş değildir. Ülke genelinde tam olarak denetim sağlayamamış olan Afganistan hükümeti güvenlik ve kamu hizmetleri gibi temel yükümlülüklerini uluslararası destek ile sunabilmektedir. Zira günümüzde Taliban hakimiyeti bir yana yerel askerî-politik yapılar sadece ülke içerisinde değil uluslararası platformlarda dahi güçlerini rahatlıkla hissettirebilmektedirler. Bir yandan uluslararası destek faaliyetleri devam ederken çözümsüzlüğün sürmesinde Afganistan’ın yerel dinamiklerinin bu ülkenin çıkarına olmayan nedenlerle istismar edilmesinin özellikle payı vardır. Bölgesel ya da küresel aktörlerin Afganistan ile ilişkileri, egemen devletlerin karşılıklı olarak geliştirdikleri salt diplomatik ilişkiler ve işbirliğinden farklı gündemler içerebilmektedir. Amanullah Han’ın İngiltere’ye karşı ülkesinin bağımsızlığını ilan edişinin 100. yıldönümü olan 2019 yılında Afganistan devleti temel hükümet etme güç ve işlevleri bakımından bir asır öncesine göre daha bağımlı durumdadır.

ABD, Rusya Federasyonu ve ÇHC gibi küresel aktörler farklı saiklerle Afganistan’a ilgilerini sürdürmektedirler. Tarihsel bağlamda Çin-Afganistan ilişkilerinin belirleyici dönüm noktalarından geçerek değişime uğradığı ve ÇHC’nin dış politikasında Afganistan’a yönelik ilginin gittikçe arttığı görülmektedir. Çin’in Afganistan meseleleri ile ilgili olarak geçmişte benimsediği düşük profilli yaklaşım dış politikasındaki dönüşüme koşut olarak 21. yüzyılın başından itibaren yerini daha

aktif politikalara bırakmıştır. Zhao, Afganistan'da ÇHC'yi "düşük profilli- aktif oyuncu" olarak tanımlamaktadır (2012: 1). ÇHC'nin Afganistan'a olan ilgisi genel olarak güvenlik perspektifi temelinde şekillenmektedir. ABD'nin Afganistan'daki varlığı görünürde sorun edilmese de Washington yönetiminin dönüştürerek sürdürdüğü Çevreleme politikası ÇHC açısından bir kaygı unsuru olmaya devam etmektedir. Buna ek olarak, Pekin yönetimi açısından Afganistan kaynaklı diğer bir tehdit algısı ise radikal dinsel terörizmin Çin ülkesine etkileridir.

Öte yandan, Çin'in 2001'den sonra Afganistan'a artan ilgisi batıdaki eyaletlerinin kalkındırılması için ham madde kaynaklarına ulaşım ve yeni ticaret hatlarına sahip olunması amacıyla da kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, Pekin yönetimi Afganistan'da ulaştığı yatırım hacmi nedeniyle bu ülkede güvenlik ve istikrar istemektedir (Destradi vd., 2012: 5). Bu bağlamda, SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesinin ardından gelişen ve ülkede hakim olan güvensizlik ortamının tetikleyebileceği yayılma etkilerinden kaygı duyan Pekin yönetimi için Afganistan'da istikrar ve güvenliğin sağlanması dış politikasına egemen bir yaklaşım haline gelmiştir. Bugün gelinen süreçte Çin'in dış politikasında Afganistan, başta güvenlik olmak üzere, jeopolitik ve jeoekonomik mülahazalar nedeniyle geçmişte olduğundan daha anlamlı bir yer işgal etmektedir. ÇHC Afganistan politikasını sürdürürken ikili ve çok taraflı uluslararası iletişim mekanizmalarından faydalanmakta, ŞİÖ yapısı ve işlevlerini Afganistan meselelerinin çözümü doğrultusunda ele almaktadır. Pekin yönetimi, geliştirdiği güvenlik konsepti ile Afganistan'ın da içerisinde yer aldığı bölge için Batı çözümlerine alternatifler sunarken aynı zamanda bölge meseleleri konusunda politika belirleme kapasitesini de gün geçtikçe takviye etmektedir.

KAYNAKÇA

- Adamec, Ludwig W. (2005). *The A to Z of Afghan Wars, Revolutions and Insurgencies*, Maryland Scarecrow Press.
- Amin, M. (07 Jan 2017). The Story Behind China's Long-Stalled Mine in Afghanistan. *The Diplomat*. Erişim Adresi: <https://thediplomat.com/2017/01/the-story-behind-chinas-long-stalled-mine-in-afghanistan/>, Erişim Tarihi: 31.12.2018.
- Amiri, Sh. (9.8.2018). China To Send Delegation To Facilitate Govt-Taliban Talks, *TOLONews*. Erişim Adresi: <https://www.tolonews.com/afghanistan/china-send-delegation-facilitate-govt-taliban-talks>. Erişim Tarihi: 8.1.2019.
- Amstutz, J. B. (1986). *The First Five Years of Soviet Occupation*. Washington: National Defence University Press.
- Armaoğlu, F. (2012). *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1995*. 18. B. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Azami, D. (22 December 2018). Afghanistan: How does the Taliban make money? Erişim Adresi: https://www.bbc.com/news/world-46554097?intlink_from_url=https://www.bbc.com/news/topics/c8nq32jw5r5t/afghanistan&link_location=live-reporting-story, Erişim Tarihi: 5.1.2019.
- Balcı, E. (08.01.1980). Afganistan ve Ötesi. *Cumhuriyet Gazetesi*.
- Bradsher, Henry S. (1985). *Afghanistan and the Soviet Union*. Durham: Duke University Press.
- Bryanski, G. ve Chris B. (6 June 2012). China's Hu sees role for regional bloc in Afghanistan. *Reuters*. Erişim Adresi: <https://www.reuters.com/article/us-china-russia-hu-afghanistan/chinas-hu-sees-role-for-regional-bloc-in-afghanistan->

- idUSBRE85504T20120606?feedType=RSS&feedName=topNews. Erişim Tarihi: 1.1.2019.
- Chaliand, G. (1982). *Report From Afghanistan*. Paperback Edition. New York: Penguin Books.
- Chen Jian (Jun., 1995). China's Involvement in the Vietnam War. 1964-69. *The China Quarterly*. No. 142. pp. 356-387.
- Cheng, Joseph Yu-shek (2018). *Multilateral Approach In China's Foreign Policy*. Singapore: World Scientific Publishing.
- CICA (21 May 2014). Statement by H.E. Mr. Xi Jinping President of the People's Republic of China, Fourth CICA Summit. Erişim Adresi: http://www.s-cica.org/page.php?page_id=711&lang=1, Erişim Tarihi: 8.1.2019.
- Cordovez, D. ve Selig S. H. (1995). *Out Of Afghanistan*. New York: Oxford University Press.
- Danhui Li ve Yafeng Xia (2018). *Mao and the Sino-Soviet Split 1959-1973*. Maryland: Lexington Books.
- Destradi, S. vd. (2012). The ISAF Withdrawal from Afghanistan: Perceptions and Reactions of Regional Powers. *German Institute of Global and Area Studies*. No. 5. Erişim Adresi: https://www.files.ethz.ch/isn/152243/gf_international_1205.pdf. Erişim Tarihi: 1.1.2019.
- Dobbins, J. ve Carter M. (July/August 2015). Time to Negotiate in Afghanistan, How to Talk to the Taliban. *Foreign Affairs*. Vol. 94, No. 4. pp.53-64.
- Dupree, L. (1980). *Afghanistan*. 3rd Printing. New Jersey: Princeton University Press.
- Erman, K. (2017). *Afganistan'daki Sovyet Nüfuzu ve İşgali (Etkiler ve Sonuçları)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- European Council (5 October 2016). Brussels Conference on Afghanistan, -participants list. Erişim Adresi: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/10/04/afghanistan-conference-participants-list/>. Erişim Tarihi: 4.1.2019.
- Flounders, S. (Ocak 2019). Kalkınma mı Yıkım mı? Çin ve ABD Kıyaslaması, *Turque Diplomatique*, Sayı: 117. ss. 12, 13.
- Gall, Sandy (1989). *Afghanistan, Travels with the Mujahideen*. Paperback Edition. London: English Library.
- Gao, Charlotte (27.12.2017). Why Is China Holding the China-Pakistan-Afghanistan Dialogue Now? *The Diplomat*. Erişim Adresi: <https://thediplomat.com/2017/12/why-is-china-holding-the-china-pakistan-afghanistan-dialogue-now/>, Erişim Tarihi: 6.1.2019.
- Ghaus, Abdul S. (1988). *The Fall of Afghanistan*. 1st Edition. Oxford: Pergamon-Brassey's International Defense Publishers.
- Hao Yufan ve Zhai Zhihai (Mar., 1990). China's Decision to Enter the Korean War: History Revisited, *The China Quarterly*, No. 121, pp. 94-115.
- Hooper, J. (20.10.2001). Claims that China paid Bin Laden to see cruise missiles. *The Guardian*. Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/world/2001/oct/20/china.afghanistan>. Erişim Tarihi: 24.12.2018.
- Hu, Richard W. X. (2005). China's Central Asian Policy: Making Sense of The Shanghai Cooperation Organization. *Central Asia at the End of the Transition*. Ed. Boris Rumer. New York: M. E. Sharpe, Inc.

Hürriyet. 07.01. 1980, 12.01.1980.

Kant, I. (1960). Ebedi Barış Üzerine Felsefî Deneme. Çev. Y. Abadan ve S. L. Meray. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Kaplan, Robert D. (2001). *Soldiers of God*. New York: Vintage Books.

Khoo, Nicholas (November 2005). Realism Redux: “Investigating the Causes and Effects of Sino-US Rapprochement”. *Cold War History*, Vol. 5. No. 4. pp. 529–549.

Kiran, A. (2012). China’s Containment Syndrome: Revisiting the Issue from Pakistani Perspective, *ISSRA Papers*. Erişim Adresi: https://ndu.edu.pk/issra/issra_pub/articles/issra-paper/ISSRA_Papers_Vol4_IssueI_2012/06-China's-Containment-Afifa.pdf, Erişim Tarihi: 17.02.2019.

Ludwig, Jonathan Z. (2013). Sixty years of Sino-Afghan relations. *Cambridge Review of International Affairs.*, 26:2. pp. 392-410.

Lüthi, Lorenz M. (2008). *The Sino-Soviet Split*. New Jersey: Princeton University Press.

Magnus, Ralph H. Eden Naby (1998). *Afghanistan: Mullah, Marx, and Mujahid*. Colorado: Westview Press.

Maharaj, Sanjay Badri (Spring, 2016). China and Stability in Afghanistan: China’s Afghanistan Strategy. *Scholar Warrior*. pp. 45-51. Erişim Adresi: http://www.claws.in/images/journals_doc/703322313_SanjayBadriMaharaj.pdf. Erişim Tarihi: 6.1.2019.

Manning, R. (Ocak 2019). ABD’nin Hint-Pasifik Stratejisi: Efsaneler ve Gerçekler. *Turque Diplomatique*. Sayı: 117. ss. 6-7.

Milliyet. 07.01.1980, 20.01.1980.

Ming-Yen Tsai (2003). From Adversaries to Partners? Chinese and Russian Military Cooperation after the Cold War. Westport: Greenwood.

Ministry of Commerce-PRC (05.12.2017). The 3rd Meeting of China-Afghanistan Intergovernmental Joint Committee of Economics and Trade Held in Beijing. Erişim Adresi:

<http://english.mofcom.gov.cn/article/newsrelease/significantnews/201712/20171202682386.shtml>. Erişim Tarihi: 01.03.2019.

Ministry of Finance-Afganistan (15.5.2017). Afghanistan and China sign agreement on customs cooperation. Erişim Adresi: <http://mof.gov.af/en/news/afghanistan-and-china-sign-agreement-on-customs-cooperation>, Erişim Tarihi: 5.1.2019.

Naisbitt, J. (1995). *Global Paradox*. New York: Avon Books.

Ng, Tiffany P. (1.9.2010). China’s Role in Shaping the Future of Afghanistan, Erişim Tarihi: https://carnegieendowment.org/files/china_role_afghanistan.pdf. Erişim Tarihi: 4.1.2019.

Olcott, Martha B., Natalia U. (2000). Drug Trafficking on the Great Silk Road: The Security Environment in Central Asia. Washington: Carnegie Endowment for International Peace. Erişim Adresi: <https://carnegieendowment.org/files/drugs.pdf>. Erişim Tarihi: 1.3.2019.

O’leary, G. (1980). *The Shaping of Chinese Foreign Policy*. Canberra: Australia National University Press.

Oğuz, E. (2001). *Hedef Ülke Afganistan*. İstanbul:Doğan Kitapçılık.

Opacin, Nerkez (2015). *China’s Role in Afghanistan: A Capitalist Peace Approach*. Hamburg: Anchor Academic Publishing.

- Pan G. (2006). East Turkestan Terrorism and the Terrorist Arc: China's Post-9/11 Anti-Terror Strategy. *China and Eurasia Forum Quarterly*. Vol. 4. No.2. pp. 19-24.
- Qiang Zhai (2000). *China and the Vietnam Wars 1950-1975*. USA: The University of North Caroline Press.
- Rasmussen, Sune E. (6.6.2017). Afghanistan holds peace conference amid violence and protests. Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/world/2017/jun/06/afghanistan-peace-conference-violence-protests-kabul-bombing>. Erişim Tarihi: 4.1.2019.
- RECCA (2017). Ministerial Session. Erişim Adresi: <http://recca.af/wp-content/uploads/2017/11/RECCA-VII-at-a-glance-EN.pdf>, Erişim Tarihi: 28.2.2019.
- Reed, J. T. ve Diana R. (2010). *The ETIM: China's Islamic Militants and the Global Terrorist Threat*. California: ABC-CLIO, LLC.
- Rubin, Barnett R. (1995). *The Fragmentation of Afghanistan*. Michigan: Yale University.
- Rubiolo, María F. (julio a diciembre de 2010). El multilateralismo estratégico en la política exterior de China: Estudios de caso: el Foro Regional de ASEAN y la disputa por las islas Spratly. *Colombia Internacional* 72. pp. 29-52. Erişim Adresi: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=81219908002>. Erişim Tarihi: 27.2.2019.
- Sadr, O. (2016). Rethinking Stability for Afghanistan: socialising Great Powers in a multilateral order. *Afghanistan Post-2014*. Ed. Rajen Harshé & Dhananjay Tribathi, New York: Routledge.
- Sander, O. (2012). *Siyasi Tarih 1918-1994*. 21. Baskı. Ankara: İmge.
- Scheuer, Michael (2011). *Osama Bin Ladin*. New York: Oxford University Press.
- Seerat, Rustam Ali (August 2015). China's Role in Afghan-Taliban Peace Talks: Afghan Perspectives. *Institute of Chinese Studies*. Erişim Adresi: <https://www.icsin.org/uploads/2015/08/24/6f949b585a51f6f4fd06226212c951aa.pdf>, Erişim Tarihi: 5.1.2019.
- Siddiqui, N. (15.12.2018). Cooperation, intelligence sharing between Afghanistan, Pakistan vital for defeating terrorism: Qureshi. *Dawn*. Erişim Adresi: <https://www.dawn.com/news/1451577>, Erişim Tarihi: 6.1.2019.
- Suettinger, Robert L. (Fall 2004). The Rise and Descent of "Peaceful Rise" *China Leadership Monitor*. No. 12. Erişim Adresi: https://www.hoover.org/sites/default/files/uploads/documents/clm12_rs.pdf. Erişim Tarihi: 28.2.2019.
- Şimşir, Bilal N. (2002). *Atatürk ve Afganistan*, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları.
- Tahiri, Noor R. (6 Aug 2017). Afghanistan and China Trade Relationship, Oruj University, *MPRA Paper No. 82098*. Erişim Adresi: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/82098/1/MPRA_paper_82098.pdf. Erişim Tarihi: 1.1.2019.
- Terry, Janis J. (2008). Islamist Movements. *Encyclopedia of World History*. Vol. VI (The Contemporary World). Ed. Marsha E. Ackermann vd. New York: Infobase Publishing.
- The Washington Times (21.09.2001). Erişim Adresi: <https://www.washingtontimes.com/news/2001/sep/28/20010928-025638-7645r/>. Erişim Tarihi: 23.12.2018.

TOLONews (28 Feb 2018). Govt Issues Declaration After Kabul Process Meeting. Erişim Adresi: <https://www.tolonews.com/afghanistan/govt-issues-declaration-after-kabul-process-meeting>, Erişim Tarihi: 4.1.2019.

TOLONews. (03 Nov 2015). Afghanistan, China Sign Three Cooperation Agreements. Erişim Adresi: <http://prod.tolonews.com/afghanistan/afghanistan-china-sign-three-cooperation-agreements>. Erişim Tarihi: 03.01.2019.

Tzou, Byron N. (1990). *China and International Law: The Boundary Disputes*. New York: Praeger Publishers.

UNAMA (27-28 Nov 2018). Heads of Delegations- Geneva Conference on Afghanistan. Erişim Adresi: <https://unama.unmissions.org/geneva-conference-afghanistan>. Erişim Tarihi: 4.1.2019.

UNAMA (31.10.2014). Secretary-General's message to Ministerial Conference of Istanbul Process. Erişim Adresi: <https://unama.unmissions.org/secretary-general%E2%80%99s-message-4th-ministerial-conference-istanbul-process>, Erişim Tarihi: 5.1.2019.

Van der Kley, Dirk (October 2014). China's foreign policy in Afghanistan, Lowy Institute for International Policy. Erişim Adresi: https://www.lowyinstitute.org/sites/default/files/chinas-foreign-policy-in-afghanistan_0.pdf. Erişim Tarihi: 03.01.2019.

Volkov, Y. vd. (1980). *The Truth About Afghanistan*. Moscow: Novosti Press Agency Publishing House.

Wacker, G. (2015). *The Irreversible Rise. A New Foreign Policy for a Stronger China. Xi's Policy Gambles: The Bumpy Road Ahead*. (Eds.) Alessia Amighini, Axel Berkofsky. Milano: ISPI, Erişim Adresi: <https://www.ispionline.it/it/EBook/XiPolicyGambles.pdf>. Erişim Tarihi: 27.02.2019.

Weissmann, M. (2015). Chinese Foreign Policy in a Global Perspective: A Responsible Reformer "Striving For Achievement". *JCIR*. Vol. 3, No. 1.

White, Kristopher D. (2005). Pamir Knot. *Encyclopedia of World Geography*. Ed: R. W. McColl. New York: Golson Books.

Wilson, D. (1969). *Anatomy of China*. 1st Printing. New York: Mentor Books.

Wortzel, Larry M. (July 2003). Concentrating Forces and Audacious Action: PLA Lessons from the Sino-Indian War. *The Lessons of History: The Chinese People's Liberation Army at 75*. Ed. Laurie Burkitt, Andrew Scobell ve Larry M. Wortzel. Strategic Studies

Institute. Erişim Adresi: https://www.globalsecurity.org/military/library/report/2003/ssi_burkitt-scobell-wortzel.pdf, Erişim Tarihi: 26.2.2019.

Xu He (15.01.2019). Afghan NSA hopes China will encourage regional players in constructive roles. *China Daily*. Erişim Adresi: <http://www.chinadaily.com.cn/a/201901/15/WS5c3d9efba3106c65c34e4978.html>, Erişim Tarihi: 16.01.2019.

Yousaf, M. ve Mark A. (2001). *Afghanistan: The Bear Trap*. Havertown: CASEMATE.

Zaeef, Abdul Salam (2010). *My Life with the Taliban*. Ed. By Alex Strick van Linschoten ve Felix Kuehn. New York: Columbia University Press.

Zhang Yunling (2016). China and its neighbourhood: transformation, challenges and grand strategy. *International Affairs* 92: 4. pp. 835–848.

Zhao Huasheng (March 2012). China and Afghanistan, China's interests, stances and perspectives. *CSIS*. Erişim Adresi: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/120322_Zhao_ChinaAfghan_web.pdf. Erişim Tarihi: 10.1.2019.

Zhao M. (October 2015). China's New Silk Road Initiative. *IAI Working Papers* 17. Erişim Adresi: <http://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1537.pdf>. Erişim: 28.02.2019.